

УДК 327(4)

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.64.324581>

Клімова Галина Павлівна, докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри міжнародного права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: klimova55@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6533-199X

МІЖНАРОДНА ІНТЕГРАЦІЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР

У статті аналізуються різноманітні за своєю сутністю науково-методологічні підходи до трактовки поняття «інтеграція». Розкривається розуміння міжнародної інтеграції як інституціональної форми міжнародного об'єднання, досліджуються її основні причини та суттєві чинники. Розглядаються мета, особливості та певні завдання міжнародної інтеграції. Аналізуються взаємозалежні елементи «інтеграційної моделі» на міжнародному рівні. Особлива увага приділяється узагальненню і порівнянню основних напрямів розвитку ключових теорій та концепцій міжнародної інтеграції.

Ключові слова: міжнародна інтеграція, федералізм, функціоналізм, неофункціоналізм, інтерговернменталізм, трансакціоналізм, інституціоналізм.

Постановка проблеми. Найважливішою тенденцією сучасного світового розвитку є посилення на зламі тисячоліть міжнародних інтеграційних процесів, які здійснюються на всіх континентах, що відображає їхній глобальний характер. Інтеграційні об'єднання, починаючи з 90-х рр. минулого століття, динамічно розвиваються і зміцнюються в усьому світі. Сформувалося багато міжнародних організацій, що перебувають на різних етапах інтеграційного зближення. У сучасних умовах міжнародна інтеграція є загальносвітовим трендом, справжнім феноменом світового цивілізаційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових публікаціях досить широко висвітлюються проблеми розвитку інтеграційних процесів у міжнародних відносинах. Значний доробок у вивченні цієї проблеми належить таким українським вченим, як В. Бондаренко, Ф. Вагцук, В. Клименко, І. Козинець, В. Копійка, Л. Мицик, В. Пунда, Л. Ямпольська та ін.

Вагомий внесок у теоретичне розроблення проблем міжнародної інтеграції зробили також зарубіжні науковці. Можна виокремити теоретичні дослідження К. Армстронга, С. Балмера, К. Дойча, Д. Мітрані, Ф. Тоді, Е. Хааса, С. Хоффмана та ін.

У науковій літературі широко відображається розуміння різноманітних проблем міжнародної інтеграції. Водночас є низка дискусійних проблем, які потребують свого теоретичного обґрунтування.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження змісту міжнародної інтеграції як складного багатогранного явища сучасного світу, виявлення основних причин інтеграційних процесів у міжнародних відносинах та суттєвих чинників їхнього ефективного розвитку, аналіз трактування міжнародної інтеграції в дискурсі концептуально-методологічного підходу федералізму, функціоналізму, неофункціоналізму, інтерговернменталізму, трансакціоналізму, інституціоналізму.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інтеграція» (латин. *integratio* – поповнення, відновлення; «integer» – цілий) уперше використав американський адміністратор «плану Маршалла» П. Гофман у жовтні 1949 р. для розуміння інтеграційних процесів, що почали активно розвиватися в країнах Західної Європи після Другої світової війни. Незважаючи на те, що певні об'єднувальні процеси здійснювалися на всіх етапах розвитку людства, тільки після Другої світової війни вони наповнюються глибоким змістом і стають значною мірою визначальними для глобального світового розвитку.

Поняття інтеграції – складне, багатоаспектне, динамічне. Тому в сучасній науковій літературі відсутня єдність у його розумінні. Воно сприймається як процес воз'єднання (від латин. *integratio*) декількох окремих елементів, що формують нове «єдине ціле» (Д. Сарторі); формування в ході взаємодії елементів їх нових системних якостей, яких вони не мають окремо (К. Дойч); здатність окремих елементів чи їхньої системи підтримувати себе «перед обличчям внутрішніх та зовнішніх викликів» (А. Етціоні).

На нашу думку, поняття «інтеграція» означає зближення, поєднання, злиття в ціле окремих частин, елементів, що утворюють єдине ціле, але зі збереженням їхньої ідентичності. Його може бути також інтерпретовано як стан взаємозв'язку та взаємозумовленості окремих диференційованих частин, які є елементами цілого, як процес, результатом якого є досягнення такого стану, а також як процес входження окремого компонента в певну систему [1, с. 31].

Головним загальним змістом інтеграції є виникнення нового цілісного утворення, якому притаманні впорядковані та органічні відносини між його елементами.

Визнаючи багатовимірність самого поняття інтеграції, слід зазначити, що його сутність зумовлюється певною сферою наукового знання, наявними

теоретико-методологічними підходами щодо його дослідження. Так, у контексті інтегрально-державницького підходу інтеграцію трактують як створення нових структур, метою функціонування яких є забезпечення регулювання взаємин між державами. У межах економіко-географічного підходу інтеграція розуміється як природний процес розвитку співробітництва між країнами однієї географічної зони. Інституціонально-управлінський підхід дозволяє уявити інтеграцію як процес створення наднаціональних органів із метою зменшення ролі національних органів у прийнятті рішень. Відповідно до функціонально-макроекономічного підходу поняття інтеграції розглядається в аспекті розвитку господарства на світовій арені та аналізується як процес формування необхідної структури світового господарства, що здійснюється на основі уніфікації та координації всіх її елементів. Такі відмінності у трактуванні поняття інтеграції зумовлюють необхідність дослідження специфіки інтеграційних процесів у більш широкому науковому контексті [2, с. 10].

У дискурсі науки про міжнародні відносини розуміння поняття «інтеграція» також має свою специфіку. При цьому варто зазначити, що починаючи з середини 50-х рр. ХХ ст. в науковий обіг теорії міжнародних відносин був уведений термін «міжнародна інтеграція», який застосовується для позначення певної інституціональної форми міжнародного об'єднання; характеристики залучення будь-якого нового учасника міжнародних відносин до інтеграційного процесу [3, с.116].

На міжнародному рівні «інтеграційну модель» складають три взаємозалежні елементи: а) суб'єкти інтеграції, тобто держави, національні та транснаціональні економічні структури тощо; б) інституційні інтеграційні механізми – рівень розвитку наднаціональних механізмів прийняття рішень та контролю, юридична опрацьованість інтеграційних угод або глибина інтеграції, формат взаємодії від зони вільної торгівлі до політичного союзу, соціально-економічні та політичні цілі інтеграції та ін.; в) ендогенні та екзогенні умови інтеграції, серед них: просторово-територіальні характеристики, ступінь експансивності, швидкість та спрямованість інтеграції тощо. Ця модель є універсальною для розуміння тих, що існують, і для розроблення нових концепцій міжнародної інтеграції.

Серед важливих причин, що змушують держави інтегруватися, варто виділити передусім: зростання відкритості держав; збільшення економічних, політичних, культурних, інформаційних та інших взаємозв'язків; зростання взаємозалежності народів і держав у вирішенні глобальних проблем; посилення планетарного резонансу регіональних подій тощо [4, с. 133].

Політичною метою міжнародних інтеграційних процесів є зниження напруги у відносинах між країнами на світовій арені, забезпечення міжнародної

безпеки завдяки поглибленню їхньої взаємозалежності, посилення інтенсивності взаємин у всіх сферах соціального життя.

Концептуальне обґрунтування міжнародних інтеграційних процесів пов'язане з різними науковими школами. Причому якщо спочатку осмислення процесів міжнародної інтеграції ґрунтувалося на твердженні про їхній еволюційно-поступальний характер, то вже у 1980–1990-х рр. у зв'язку з різноманітністю та динамічністю інтеграційних процесів став швидко зростати плюралізм наукових шкіл та теорій міжнародної інтеграції [5, с. 93].

Це дало поштовх для еволюції теоретичних досліджень проблем інтеграційних процесів від нормативно-європейської парадигми до розроблення загальної теорії міжнародної інтеграції. Нині все більшої актуальності набирає ідея порівняльно-інтеграційної теорії, що ґрунтується на багатоформатному і різношвидкісному співробітництві держав у всіх сферах соціального життя.

Теоретичне обґрунтування інтеграційних процесів пов'язано з класичними науковими школами федералізму, функціоналізму та неофункціоналізму, а також з міждержавною концепцією (інтерговернменталізм), комунікативною теорією (трансакціоналізм); теорією інституціоналізму тощо. Таке різноманіття теоретичного аналізу проблем інтеграції свідчить про незавершеність і постійне розширення наукового дослідження інтеграційних процесів у сфері міжнародних відносин.

Представники шкіл класичного федералізму, функціоналізму та неофункціоналізму по-різному розуміли роль та місце політичної інтеграції в об'єднувальних процесах.

Найяскравішими представниками *федералістської моделі європейської інтеграції, що почала формуватися* у другій половині 40-х – 50-х рр. ХХ ст. та визначала характер перших інтеграційних угруповань у Західній Європі, є В. Гатц, А. де Гаспері, А. Етціоні, Ж. Монне, А. Спінеллі, К. Фрідріх, П. Тейлор, Дені де Ружмон.

Сутність традиційного *федералізму* полягала в ідеї об'єднання Європи на основі, по-перше, підпорядкування національних і регіональних органів управління спільними наднаціональними структурами та, по-друге, передачі національними інституціями центральному уряду частини своїх повноважень зі збереженням при цьому певної автономії.

Основною і кінцевою метою своєї діяльності європейські федералісти вважали єдину Європу. Вони наголошували на історичній і культурній єдності народів, необхідності забезпечення миру та демократії, вирішення економічних і політичних проблем, що виходили за межі компетенції національної держави. У межах федералістської інтерпретації термін «інтеграція» перед-

бачав делегування права прийняття рішень органам управління, представники яких не відображали інтереси країн, громадянами яких були [6, с. 16].

Основний недолік концепції *класичного федералізму* полягає в тому, що в його основу закладено хибну тезу про можливість інституційно-конституційного оформлення об'єднання держав в обмежений проміжок часу. Утворення федерації чи конфедерації європейських держав теоретики федералістської теорії проголошували як необхідну умову для початку інтеграційного процесу. Вони вважали наднаціональні структури основним стимуляційним фактором міжнародної інтеграції, тому робили висновок про необхідність утворення їх як чинника, що стимулює інтеграцію на міжнародному рівні, саме на початковому етапі інтеграційного процесу [3, с. 119].

Спроби практичної реалізації концепції класичного федералізму в Західній Європі в 50-х – 60-х рр. ХХ ст. виявилися нездійсненими. У цей період зазнали провалу проекти Європейських оборонного та політичного співтовариств, а також плани Фуше. Цим було доведено передчасність політичної інтеграції та невідповідність як політичної еліти держав – членів Європейського економічного союзу, так і пересічних громадян щодо сприйняття наднаціональних структур. У зв'язку з цим на початку європейської інтеграції безумовної переваги набула функціональна концепція [7, с. 4].

Представники класичного функціоналізму, підвалини якого були закладені в 50-х рр. ХХ ст., стали головними опонентами федералістів. Засновником *функціональної концепції міжнародної інтеграції* вважають англійського історика і політичного теоретика Д. Мітрані. Учений розробив стратегію створення стабільного миру між державами, основні положення якої він виклав у працях «Теперішня система миру», «Перспектива інтеграції: федералізм або функціоналізм» [8].

Д. Мітрані та його послідовники вважали пріоритетними для міжнародної інтеграції не форми співтовариства, а функції міжнародних об'єднань, які їм належить виконувати. Вважаючи політичну інтеграцію другорядною, вони наголошували на пріоритетності розвитку економічної, соціальної, науково-технічної інтеграції на міжнародній арені. Моделюючи систему міжнародної інтеграції, Д. Мітрані пропонував оперувати не глобальними політичними поняттями (держава, конфедерація, федерація), а такими, що визначають різні потреби та інтереси окремої людини.

На його думку, спочатку слід розвивати співробітництво і взаємодію щодо соціально-економічних питань, вирішення яких є актуальним для всіх держав. Це може слугувати об'єднаним елементом у процесі міжнародної інтеграції. Таке функціональне співробітництво виключало необхідність попереднього розроблення певної конституційної моделі чи будь-якого ідеологічного підґрунтя [3, с. 118].

Як відомо, ідея секторального інтеграційного розвитку Д. Мітрані була використана французьким урядом та стала основою для створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) [9, с. 129].

Функціоналісти зазначали, що транснаціональні організації, на відміну від національних держав, краще забезпечують людські потреби. Водночас вони наголошували, що міжнародні організації не є самодостатніми, що вони швидше, слугують засобами для досягнення завдань, зумовлених людськими потребами та інтересами, тому вони мусять бути гнучкими, тобто модифікувати свої завдання (функції) відповідно до певних обставин [8, с. 32; 10].

Основні ідеї функціоналістів були використані у другій половині ХХ ст. американськими та британськими прихильниками трансатлантичної інтеграції для відновлення преференційної зони в межах Співдружності [7, с. 199].

На основі теоретичних напрацювань функціоналізму та деяких рис федералізму в 50-х рр. ХХ ст. активно розвивалася *неофункціональна* концепція інтеграції.

Її представники (Е. Хаас, Ф. Шміттер, Л. Ліндберг), на відміну від прихильників функціоналізму, визнавали важливість політичної інтеграції для координації дій, яку при цьому розглядали не як глобальне, а як регіональне співробітництво. Проте головне значення *неофункціоналісти* надавали економічній інтеграції, оскільки економічні рішення завжди набувають політичного значення для діяльності учасників інтеграційного процесу [3, с. 119–120].

Неофункціоналісти аналізували інтеграційний процес з урахуванням взаємозалежності певних груп інтересів, що орієнтуються не стільки на національні держави, скільки на наднаціональні інститути, яким суверенні держави делегують частину своїх повноважень.

На їхню думку, для безперешкодної реалізації цього зрушення необхідна пряма взаємодія між транснаціональними інститутами і суспільством, що призведе до ліквідації монопольного права національної держави представляти нації на міжнародній арені.

Е. Хаас у праці «Об'єднання Європи: політичні, соціальні та економічні сили 1950–1957 рр.» стверджував, що національні держави виступають як орієнтир діяльності певних соціальних груп відповідно до їх інтересів, а політика – це «ринок», де різні групи інтересів конкурують між собою щодо здійснення впливу на процес прийняття рішень та його результат [11, с. 47].

Центральним концептом *неофункціоналістської* теорії стала концепція так званого «перетікання» (spillover), логіка якої пов'язана з неминучістю поширення інтеграційного процесу на все нові сфери соціально-економічного життя, а також його переходу до більш якісних форм інтеграції.

Неофункціоналісти використовували концепцію «перетікання» для теоретичного обґрунтування послідовності здійснення економічної інтеграції:

зона вільної торгівлі – митний союз – спільний ринок, а згодом – економічний і валютний союз. Вони вважали, що результатом поступального розвитку економічної інтеграції стануть інституційні зміни і посилення політичної інтеграції, що для реалізації «перетікання» необхідна цілеспрямована діяльність інтеграційних інститутів щодо формування загальних інтересів різних соціальних груп, які беруть участь в інтеграційних процесах [12, с. 57–58].

Неофункціоналізм справив значний вплив на подальший розвиток теорій міжнародної інтеграції. Його головним конкурентом стала міждержавна (міжурядова) концепція, або інтерговернменталізм, прихильники якої повернули розгляд національної держави як суб'єкта процесу інтеграції.

Ця концепція базується на ідеях школи реалізму, відповідно до яких держава з її інтересами розглядається як вічний учасник міжнародних відносин. На відміну від федералізму і функціоналізму, що обстоювали ідею стримування національних держав, інтерговернменталізм вважав саме державу найважливішим джерелом інтеграції [13, с. 29].

Виникнення міждержавної (міжурядової) концепції зазвичай пов'язують з ім'ям американського політолога *Стенлі Хоффмана*, який у праці «Європейські есе», що вийшла на початку 70-х рр. XX ст., а також у публікаціях 80-х – 90-х рр. «Європейське співтовариство і 1992 рік», «Криза європейської ідентичності переглянута» проаналізував недооцінені можливості міждержавного співробітництва, його переваги.

С. Хоффман, беручи до уваги комплексний характер національного інтересу, поділяв політику на «високу» і «низьку». Перша з них поширюється на сферу міжнародної безпеки, турботу про яку національна держава не може нікому довірити. Тому міжнародна безпека не може виступати предметом інтеграції. Друга політика пов'язана зі сферою соціально-економічних відносин, у яких пріоритетну роль відіграє взаємодія між суспільствами. При цьому у співвідношенні між «високою» і «низькою» політикою С. Хоффман бачив певну взаємозалежність.

Він стверджував, що інтеграція має непередбачуваний характер, що вона пов'язана з певними суперечностями у відносинах між національними державами і наднаціональними інститутами, які прагнуть обмежити суверенні права перших. С. Хоффман вважав, що зростає невизначеність у відносинах між самими національними державами. Це, на його думку, пов'язано з тим, що кожна з них посідає специфічне місце в системі міжнародних відносин та має особливі національні інтереси на світовій арені [14].

Розуміючи державні інтереси як «конструкції», що визначають політику інтеграційних об'єднань, С. Хоффман акцентував увагу на аналізі проблеми збереження національного суверенітету. Він обстоював думку, що основні

важелі управління мають бути за національними державами, а сам інтеграційний процес має виконувати лише контрольну функцію.

Певною мірою з цим підходом корелювалася політика урядів Великої Британії щодо перспектив валютної, зовнішньополітичної та оборонної політики Європейського Союзу [7, с. 200–201].

Ідеї класичного інтерговернменталізму були розвинені представниками ліберального міжурядового підходу (В. Уоллес, Е. Моравчик), відповідно до якого інтеграція розуміється як угода між головами держав. Відповідно до Е. Моравчика, держави досягають згоди в процесі переговорів і торгів, результати яких залежать від потенціалу держав, що прагнуть досягти спільної вигоди та домовитися між собою щодо її розподілення.

Позиція кожної держави є результатом внутрішньополітичної боротьби, під час якої різні групи інтересів прагнуть впливати на діяльність національного уряду. Наднаціональні інститути самого інтеграційного об'єднання розглядаються не як самостійні учасники інтеграційного процесу, а лише як інструменти забезпечення виконання домовленостей між країнами. Критики міжурядового підходу саме в цьому вбачають його редукаціонізм і обмеженість [13, с. 29–30].

Критичне осмислення основних положень політичного реалізму стало підставою для формування комунікативної теорії, або трансакціоналізму.

Засновник цієї теорії американський політолог Карл Дойч у праці «Політична спільнота і Північно-Атлантичний простір» розуміє інтеграцію насамперед як побудову співтовариства безпеки, у рамках якого конфлікти між державами вирішуються без застосування сили, оскільки основу їхніх відносин становлять взаємні уподобання, колективна свідомість, довіра та взаємоповага [15].

К. Дойч наголошував, що створення співтовариства безпеки базується на реалізації численних міжнародних комунікацій у різних сферах соціальної життєдіяльності, наприклад у таких, як транспорт, міграція, взаємні послуги, військова співпраця, туризм тощо. Мережа взаємних комунікацій у системі міжнародних відносин дає, на його думку, поштовх процесам соціально-психологічного навчання, що зумовлює появу спільної ідентичності, лояльності і довіри між певними соціальними суб'єктами [16, с. 222].

Комунікативна теорія К. Дойча, незважаючи на зростання популярності наднаціональних підходів щодо аналізу міжнародної інтеграції, стала однією з перших європейських інтеграційних теорій, що проголошувала життєздатність національних держав, визнавала їхню пріоритетність та значущість у системі міжнародних відносин.

За думкою К. Дойча, інтеграційний процес залежить від ступеня довіри між усіма учасниками політичного співтовариства. Воно має стати співтова-

риством безпеки, що створюється через зміцнення довіри між народами різних держав.

При цьому К. Дойч виділяє *плюралістичні* співтовариства безпеки (держави зберігають суверенітет) і *об'єднані (амальговані)*, що передбачають формальне об'єднання в єдину державу (фактично ідеться про федерацію).

Історичними прикладами успішної інтеграції, як вважає К. Дойч, є США, Німеччина, Італія, Швейцарія та інші держави [17].

Найближчою до міждержавного підходу щодо аналізу міжнародної інтеграції була концепція інституціоналізму (з латин. *institutio* – «звичай, повчання»), дослідження якої дозволяє виокремити два періоди її становлення та розвитку: кінець XIX ст. – 70-ті рр. XX ст. – «старий», традиційний, класичний інституціоналізм (Т. Веблен, Дж. Коммонс, Дж. Гелбрейт, Г. Мюрдаль, Б. Селігмен та ін.) та 70-ті рр. XX ст. – початок XXI ст. – «новий» інституціоналізм, неоінституціоналізм (О. Вільямсон, Р. Коуз, Д. Норт, Г. Демсец та ін.).

Вихідним і системоутворювальним концептом інституціональної теорії є поняття «інститут».

Т. Веблен, який є засновником інституціоналізму, розумів інститути як своєрідний спосіб думки щодо певних відносин, що виникають між суспільством і особистістю, та окремих функцій, що ними виконуються [18, с. 13].

Прихильник сучасного інституціоналізму класичного спрямування Дж. Ходжсон вважає, що якийсь інститут пов'язаний із соціальною взаємодією та формуванням довгострокових рутинізованих схем поведінки людей [19, с. 115].

Головною ознакою класичного інституціоналізму є наголос на приматі об'єктивних соціальних інститутів над індивідами. Незважаючи на те, що більшість представників традиційного інституціоналізму визначали інститути не тільки як офіційні організації та правові установлення, а й ментальні структури колективного характеру, дослідницький акцент робився на аналізі сутності саме формальних інститутів та вивченні їхньої функціональної системи. Для класичного інституціоналізму об'єктивістський підхід, незважаючи на його суттєві модифікації, залишається базовим, що зводить можливість аналізу ролі суб'єктивного фактору в політичних процесах [20, с. 61–62].

У контексті «нового» інституціоналізму існує три його різновиди, які по-різному визначають поняття «інститут». Це – історичний інституціоналізм; інституціоналізм, заснований на принципі раціонального вибору, та соціологічний інституціоналізм.

Прихильники *історичного інституціоналізму* віддають перевагу більш широкому розумінню поняття «інститут». Наприклад, на думку К. Армстронга і С. Балмера, інститути – це сукупність формальних та неформальних інститутів, а також конвенцій, що ґрунтуються на нормах, символах та інструментах політики і політичних процедур [21].

Представники історичного інституціоналізму не заперечують провідну роль держав в інтеграційному процесі. Водночас вони наголошують, що результат цього процесу залежить не тільки від співвідношення сил і пріоритетів національних держав, та підкреслюють відносну самостійність і політичну активність інститутів в інтеграційному процесі.

Автори цього різновиду неоінституціоналізму стверджують, що перші інтеграційні інститути в Європі були створені державами-членами в певних історичних умовах із певними цілями. Незважаючи на те, що на теперішній час історичні умови, а також цілі і пріоритети держав-членів змінилися, створені тоді інститути і сьогодні продовжують впливати на цілі й пріоритети учасників міжнародних відносин, зумовлюють структурування політичних ситуацій та прийняття політичних рішень. Зокрема, виникнення Єдиного внутрішнього ринку, на їхній погляд, не є результатом стихійного розвитку економіки. Воно пов'язане з цілеспрямованою політикою інтеграційних інститутів.

Інституціоналізм, заснований на принципі раціонального вибору, виходить із твердження, що дії індивідів обумовлені не приналежністю їх до певного соціального середовища, а прагненням отримати максимальну вигоду. [13, с. 32–33].

Його прихильники визначають інститути як формально-юридичні конструкції і правила прийняття рішень, що спрямовані на оптимізацію трансакцій між політичними акторами, які керуються власними інтересами. Інститути, встановлюючи загальні правила, полегшують вироблення і здійснення раціональної стратегії, зменшують трансакційні ризики під час міжурядової взаємодії [12, с. 62].

Особливість соціологічного інституціоналізму полягає в тому, що він підкреслює найважливішу роль ендогенних, а не екзогенних чинників у процесі самоідентифікації індивіда. Його представники вважають, що інтереси акторів, які вступають у процес взаємодії, не є готовими, заздалегідь сформованими. Їхнє остаточне формування здійснюється всередині певної інституціональної системи. Це означає, що інститути не просто обмежують поведінку акторів, але й виступають суттєвими чинниками, що активно формують свідомість та поведінку учасників взаємодії [12, с. 62–63].

Слід зазначити, що загалом автори цього напрямку неоінституціоналізму не вивчають історичний контекст розвитку інститутів. Вони розкривають механізми, що допомагають інституційній системі формувати сенси, способи мислення і дії акторів у процесі їхньої взаємодії в системі міжнародних відносин.

Звичайно, існують також інші наукові школи та теорії, що концептуально осмислюють особливості інтеграційних процесів на міжнародній арені.

Висновки. Дослідження концептуальних основ змісту та напрямів міжнародної інтеграції в дискурсі методологічних підходів федералізму, функціоналізму, неофункціоналізму, інтерговернменталізму, трансакціоналізму, інституціоналізму є науково важливим і соціально необхідним для подальшого аналізу світового досвіду становлення та розвитку інтеграційних процесів, для узагальнення практики функціонування інтегрованих структур у системі міжнародних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клімова Г. П. Сутність та класифікація інтеграційних процесів у міжнародних відносинах. *Нотатки сучасної науки* : електрон. мультидисциплін. наук. часопис. Харків : СГ НТМ «Новий курс». 2024. № 13. С. 31–32.
2. Філософія інтеграції : монографія / заг. ред. В. Д. Бондаренка, Ф. Г. Вагцука. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 519 с.
3. Пунда Ю. В., Козинець І. П., Клименко В. С. Міжнародні відносини та зовнішня політика України : підручник. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2020. 328 с.
4. Карпчук Н. П. Вступ до фаху : конспект лекцій. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. 163 с.
5. Drynochkin A., Fedorchenko A., Habarta A. et al. World Economy Major Trends: International Economic Integration. *World Economy and International Business. Theories, Trends, and Challenges* / ed. By A. Bulatov. Switzerland : Springer Nature Switzerland AG, 2023. P. 93–122. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-20328-2_6 (дата звернення: 15.12.2024).
6. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Київ : Ін Юре, 2001. 448 с.
7. Ямпольская Л. Європейська інтеграція у спектрі концептуально-методологічних підходів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *InterConf+* : наук. зб. 2022. № 24 (121). С. 196–206. doi: <https://doi.org/10.51582/interconf.19–20.08.2022.021> (дата звернення: 17.01.2025)
8. Mitrany D. A. Working Peace System. An Argument for the Functional Development of International Organization. London : Royal Institute for International Affairs ; Oxford University Press, 1995. 221 p.
9. Хомутенко Л. І., Хомутенко А. В. Теоретичне підґрунтя формування об'єднаної Європи. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 4 (90). С. 126–132. doi: [https://doi.org/10.26642/ema-2019-4\(90\)-126-132](https://doi.org/10.26642/ema-2019-4(90)-126-132) (дата звернення: 10.11.2024).
10. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу / пер. з англ. М. Марченко. Київ : К.І.С., 2001. 142 с.
11. Haas E. The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950–1957. Stanford : Stanford University Press, 1968. 225 p.

12. Мицик Л. Еволюція політичних теорій європейської інтеграції. *Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української та польської молоді* : зб. ст. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 52–66.
13. Теорія та історія європейської інтеграції : навч. посіб. / О. М. Кузь, Ю. І. Потоцька, І. В. Застава та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 182 с.
14. Hoffman Stanley. *The European Sisyphus: Essays on Europe, 1964–1994*. Boulder (Colorado) : Westview Press, 1995. 326 p.
15. Deutsch K. *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton ; NJ : Princeton University Press, 1957. 228 p.
16. Савка В. Я. Трансакціоналізм: місце і роль у контексті теорій європейської інтеграції. *Регіональні студії*. 2024. №38. С. 221–227.
17. Deutsch K. *Political community at the international level: problems of definition and measurement*. Princeton ; New Jersey : Princeton University Press, 1953. 71 p.
18. Заяць О. І. Інституціоналізація конвергентних процесів у регіональних торговельно-економічних об'єднаннях : монографія. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2019. 248 с.
19. Родіонова Л. Питання ідентичності сучасного інституціоналізму як напряму економічної думки. *Вісник ТНЕУ*. 2015. №3. С. 111–125.
20. Вонсович С. Теорія інституціоналізму: рефлексії ретроспективного дискурсу. *Грані*. Т. 24, №9. 2021. С. 55–64.
21. Armstrong K., Bulmer S. *The Governance of the Single European Market*. Manchester : Manchester University Press, 1998. 352 p.

REFERENCES

1. Klimova, H. (2024). Sutnist ta klasyfikatsiia intehratsiinykh protsesiv u mizhnarodnykh vidnosynakh. *Notatky suchasnoi nauky: elektronnyi multydystryplinarnyi naukovyi chasopys – Notes of modern science: an electronic multidisciplinary scientific journal*. Kharkiv: SG NTM «New course», 13, 31–32 [in Ukrainian].
2. *Filosofia intehratsii: monohr.* / Za zah. red. V. D. Bondarenka, F. H. Vahtsuka. (2011). Uzhgorod: ZakSU [in Ukrainian].
3. *Mizhnarodni vidnosyny ta zovnishnia polityka Ukrainy: pidruchnyk* / Yu. V. Punda, I. P. Kozynets, V. S. Klymenko ta in. (2020). Kyiv: NUOU named after Ivan Chernyakhovskiy [in Ukrainian].
4. Karpchuk, N. P. (2019). *Vstup do fahu: konspekt lektsii*. Lutsk: Eastern European National University named after Lesya Ukrainka [in Ukrainian].
5. Drynochkin A., Fedorchenko A., Habarta A. et al. (2023). World Economy Major Trends: International Economic Integration. *World Economy and International Business. Theories, Trends, and Challenges* / ed. By A. Bulatov. Switzerland: Springer Nature Switzerland AG, 93–122. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-20328-2_6 [in Ukrainian].

6. Kopiika, V. V. Shynkarenko, T. I. (2001). Yevropeiskyi Soiuz: zasnuvannia i etapy stanovlennia. Kyiv: Publishing House «In Yure» [in Ukrainian].
7. Yampolskaia, L. (2022). Yevropeiska intehratsiia u spektri kontseptualno-metodolohichnykh pidkhodiv druhoi polovyny KhKh – pochatku KhKhI st. Naukovyi zbirnyk «InterConf+» – *Scientific collection «InterConf+»*, issue 24 (121), 196–206. URL:<https://doi.org/10.51582/interconf.19–20.08.2022.021> [in Ukrainian].
8. Mitrany, D. A. (1995). Working peace system: An argument for the functional development of international organization. London: Royal Institute for International Affairs; Oxford University Press.
9. Khomutenko, L., Khomutenko, A. (2020). Teoretychne pidgruntia formuvannia ob'iednanoi Yevropy. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia – Economy, management and administration*, issue 4 (90), 126–132. [https://doi.org/10.26642/ema-2019-4\(90\)-126-132](https://doi.org/10.26642/ema-2019-4(90)-126-132) [in Ukrainian].
10. Todi, F. (2001). Narys istorii Yevropeiskoho Soiuzu. Per. z anh. M. Marchenko. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian]
11. Haas, E. (1968). The uniting of Europe: Political, social and economic forces 1950–1957. Stanford: Stanford University Press.
12. Mytsyk, L. (2018). Evoliutsiia politychnykh teorii yevropeiskoi intehratsii. *Problemy yevropeiskoi intehratsii ta demokratii v retseptsii ukrainskoi ta polskoi molodi – Problems of European integration and democracy in the perception of Ukrainian and Polish youth*. Nizhin: NDU im. M. Hoholia, 52–66 [in Ukrainian].
13. Teoriia ta istoriia yevropeiskoi intehratsii [Elektronnyi resurs] : navch. posib. / O. M. Kuz, Yu. I. Pototska, I. V. Zastava ta in. (2020). Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia [in Ukrainian].
14. Hoffman, S. (1995). The European Sisyphus: Essays on Europe, 1964–1994. Boulder (Colorado): Westview Press.
15. Deutsch, K. (1957). Political community and the North Atlantic area: International organization in the light of historical experience. Princeton, NJ: Princeton University Press.
16. Savka, V. (2024). Transaktsionalizm: mistse i rol u konteksti teorii yevropeiskoi intehratsii. *Rehionalni studii – Regional studios*, 38, 221–227 [in Ukrainian].
17. Deutsch, K. (1953). Political community at the international level: Problems of definition and measurement. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
18. Zaiats, O. (2019). Inctytutsionalizatsiia konvephentnyx ppotseciv u pehionalnyx tophovelno-ekonomichnyx ob'iednanniax. Uzhhorod: «Lira» polygraph center [in Ukrainian].
19. Rodionova, L. (2015). Pytannia identychnosti suchasnoho instytutsionalizmu yak napriamu ekonomichnoi dumky. *Visnyk TNEU – Herald of TNEU*, 3, 111–125 [in Ukrainian].
20. Vonsovykh, S. (2021). Teoriia instytutsionalizmu: refleksii retrospektyvnoho dyskursu. *Hrani – Faces*, Vol. 24, 9, 55–64.
21. Armstrong, K., Bulmer, S. (1998). The governance of the single European market. Manchester: Manchester University Press.

Klimova Galina Pavlivna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Sociology and Political Science, Yaroslav Mudryi
National Law University, Kharkiv, Ukraine

INTERNATIONAL INTEGRATION: THE CONCEPTUAL DIMENSION

The article analyzes inherently diverse scientific and methodological approaches to the interpretation of the concept of «integration». The understanding of international integration as an institutional form of international association is revealed, its main causes and essential factors are investigated. The purpose, features and specific tasks of international integration are considered. The interdependent elements of the «integration model» at the international level are analyzed. Special attention is paid to the generalization and comparison of the main directions of development of key theories and concepts of international integration.

Keywords: *international integration, federalism, functionalism, neofunctionalism, intergovernmentalism, transactionalism, institutionalism.*

